

AMASYA MÜZESİ'NDE SERGİLENEN İKİ BULUNTU IŞIĞINDA ROMA DÖNEMİ'NDE AMASEİA: NEYİ BİLİYORUZ? NEYİ BİLMİYORUZ?*

Hüseyin Üreten**

Özet:

Makalemizde Amasya kentinin Roma İmparatorluk Dönemi din tarihi hakkındaki bilgileri ortaya çıkarmaya çalışacağız. Bunu özellikle Merzifon ilçesinin Aktarla köyünde ve Merkez ilçenin Yassıçal beldesinde yapılan arkeolojik kurtarma kazıları sonucunda bulunarak halen Amasya Müzesi'nde sergilenmekte olan iki buluntunun sunduğu bilgiler ışığında yapacağız.

Elimizdeki buluntular, az sayıda olmakla birlikte, Amasya halkının Roma dönemi inançları konusunda neyi biliyoruz? neyi bilmiyoruz? Hususunda özellikle biz din tarihi çalışanları açısından önemli ipuçları verebilecek niteliktedirler.

Anahtar Kelimeler: Amasya, Zeus Stratios, Aktarla Lahiti, Amasya Müzesi, Roma İmparatorluk Dönemi.

Abstract:

In this study, we shall try to put forward the information about the religious history of city of Amaseia during the Roman Imperial Period. This will be done mainly in the light of data which are reflected by two findings from Amaseia Museum. These two findings were unearthed in the rescue excavations in Aktarla vilage of Merzifon city and Yassıçal town of the central province (i.e. Amaseia itself). Though few in number, available sources may provide us important evidence, especially for those interested in religious history, in respect of what we know and what we don't concerning the beliefs of Amaseians during the Roman Period.

Keywords: Amaseia, Zeus Stratios, Aktarla Sarcophagus, Amasya Museum, Roman Imperial Period.

Bu çalışma, Amasya'nın¹ özellikle Merzifon ve Merkez ilçelerinde yapılan arkeolojik kurtarma kazılarında çıkarılan ve daha sonra Amasya

* Bu çalışma 11 - 12 Kasım 2010 tarihlerinde gerçekleştirilen "Geçmişten Günümüze Merzifon II" başlıklı sempozyumda sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş son halidir.

** Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ÜRETEN, Adnan Menderes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı - AYDIN (hureten@adu.edu.tr).

Müzesi'nde sergilenen iki buluntunun - *Merzifon ilçesinden çıkarılan Roma Dönemi'ne ait yüksek kabartma mezar lahiti ile Merkez ilçesinden çıkarılan Zeus Stratios kutsal alanına ait altar* - din tarihi açısından değerlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Elimizdeki buluntular, az sayıda olmakla birlikte Amasya'nın özellikle Roma Dönemi din tarihine ilişkin bilgilere daha sistemli bir veri tabanı oluşturabilecek niteliktedir.

"Benim kentim, içinde Iris Irmağı'nın aktığı geniş ve derin bir vadide kurulmuştur. İnsan emeği ve doğa buraya hem kent hem de kale karakterini olağanüstü bir şekilde sağlamıştır. Çünkü burası yüksek ve sarp bir kaya olup dimdik ırmağa doğru iner ve ırmak tarafında, kentin kurulmuş olduğu yerde, kıyıda bir duvar ve her iki tarafta sivri tepelere doğru uzanan duvarlar vardır. Bu tepeler iki tane olup doğal bir şekilde birbirlerine bağlıdırlar ve görkemli birer kule halinde yükselmektedirler. Bu alan içinde kralların hem sarayları hem de anıt mezarları bulunur. İki sivri tepe birbirine tamamen dar bir geçitle bağlıdır. Burası her iki tarafta kıydan ve varoşlardan beş veya altı stadion yükseklikindedir ve bu geçitten tepelere bir stadion'luk, hiçbir kuvvetin aşamayacağı, dik bir yokuş daha vardır. Bu kayaların içinde sarnıçlar da bulunur; fakat kentin bu kaynaklardan faydalanmasına olanak yoktur. Buradan, bir tanesi ırmağa, bir tanesi de boğaza doğru olmak üzere kayalara, boru şeklinde iki tane kanal oyulmuştur. Irmağın üzerine, bir tanesi kentten varoşlara, diğeri de varoşlardan dışarıya olmak üzere iki köprü kurulmuştur; kayalığın yukarısında olan dağ bu köprüde son bulur. İlk önce çok geniş olmayan ırmak boyunca uzanan bir vadi vardır, bu sonunda genişleyerek Khiliokomon Ovası'nı meydana getirir; ondan sonra her ikisi de verimli olan, Halys Irmağı'na doğru uzanan Diakopene ve Pimolisene bölgeleri yer alır. Bunlar Amaseia'lıların ülkesinin kuzey kısmını meydana getirir ve uzunluğu yaklaşık beş yüz stadion'dur; bundan sonra ülkenin geri kalan kısmı gelir. Burası çok daha uzun olup Babanomos ve Ksimene'ye kadar uzanır ve bu ikincisi Halys Irmağı'na kadar gider. Amaseia'lıların ülkelerinin uzunluğu budur. Hâlbuki kuzeyden güneye kadar genişliği yalnız Zelitis'e kadar olmayıp Trokmi'ye ve Büyük Kappadokia'ya kadar uzanır. Ksimene'de 'halai' denen tuzlalar vardır. Irmağın buna izafeten Halys ismini aldığı zannedilmektedir. Ülkemde Mithridates Savaşları nedeniyle tahrip edilmiş birkaç müstahkem yer ve pek çok

¹ "Kentin adı ilk kez, Hitit yazılı belgelerinde 'Hakmış' olarak geçmektedir. Frigler, Medler ve Persler dönemi ile ilgili olarak kesin bilgiler olmamakla beraber Amasya ismi ilk defa yazılı olarak Helenistik dönemde Pontos Şehir Sikkeleri (paraları) üzerinde görülmektedir. M.Ö. II. Yüzyıl son çeyreğinde Amasya kenti adına Mitridates zamanında sikke bastırılmış ve üzerinde AMASEIA-AMASSIA, yine M.Ö. 65 yılında basılmış olan ve halen Amasya Müzesi Sikke Seksiyonunda kayıtlı olan sikkelerde AMASSIEIAΣ yazıları okunmaktadır. Yine Roma döneminde, sikke darp eden Amasya, özellikle bu ismini koruduğu ve AMACIA, AMACEIAC olarak Roma İmparatoru Tiberius (M.S. 14 - 37), Domitianus (M.S. 81 - 96), Traianus (M.S. 98 - 117), Hadrian (M.S. 117 - 138), Antoninus Pius (M.S. 138 - 161), Marcus Aurelius (M.S. 161 - 180), Commodus (M.S. 180 - 192), Septimius Severus (M.S. 193 - 211), Caracalla (M.S. 198 - 217), Severus Alexandrus (M.S. 222 - 235), dönemlerinde de Amaseia adına sikke basılmıştır." Bkz. Yüce 2004: 6

terk edilmiş arazi bulunur. Ancak bu topraklar ağaçlarla doludur; bir kısmı da atlar için otlaktır ve tamamı yaşamaya elverişlidir. Her ne kadar şimdi bir eyalet ise de Amaseia vaktiyle krallara aitti.”(Strabon 2000: XII.3.39).

Gördüğümüz gibi, Strabon (2000: XII.3.39), olgunluk döneminde yani İmparator Augustus zamanında Roma’da yazdığı “*Geographika*” [Γεωγραφικά = Coğrafya] adlı çalışmasının XII. kitabında ana vatani olan Amaseia’nın (=Amasya) coğrafyası, konumu ve tarihçesi hakkında bizlere bu açıklayıcı bilgileri vermektedir. Ancak ne yazık ki şehrin *ktistes*’inden yani kurucusundan söz etmemektedir. Buna karşılık Adnan Pekman, “*Eski-çağda Bazı Anadolu Şehirlerinin Tanrı ve Kahraman Ktistes’leri*” adlı eserinde, sikkelerden yararlanarak yaptığı araştırma sonucunda Septimius Severus’a (İ.S. 193 – 211) ait bir Amaseia sikkesi üzerinde görülen -EPMHΣ K TICAC THN ΠOΛIN- yazıdan Hermes’in şehrin kurucusu olduğundan söz etmektedir (Pekman 1970: 9)²

Kent hakkındaki arkeolojik araştırmalara gelince Amasya ve çevresinde kazılar sürdürülmektedir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izni ile İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi adına Mehmet Özsait başkanlığında 1986 yılından beri kesintisiz olarak Orta Karadeniz Bölgesi yüzey araştırmalarına devam edilmekte ve önemli sonuçlar alınmaktadır.³ Yapılan kazılar sonucunda Amasya’da ilk yerleşmeler İ.Ö. 5500 yıllarında Kalkolitik Çağ ile başlamış Eski Tunç Çağı, Hitit, Phryg, İskit - Kimmer, Med - Pers, Hellenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı Dönemleri boyunca kesintisiz olarak devam etmiştir (Yüce 2004: 5). Başka bir deyişle, Orta Karadeniz’de Yeşilirmak Vadisi Harsena Dağı eteklerinde hem doğa hem de insanlar tarafından çok güzel bir şekilde kurulmuş olan antik Amasya kenti (French 1990: 135 – 138) bir zamanlar Hitit kentlerinden (Hakmış) biri iken daha sonra kralların sahip olduğu bir kent olmuştur (Dinçol – Yakar 1982: 565). Hellenistik dönemde Büyük İskender almış, Kral Mithridates zamanında ise altın çağını yaşamış ve Pontos krallığı zamanında başkent yapılmıştır.⁴ İ.Ö. 64’de Romalıların,⁵ ondan sonra da kentte çok az iz bırakan Bizans’ın denetimine geçmiştir.

² Ayrıca bkz. Head 1911: 496; Ktistes, genellikle şehirlerin tanrı, kahraman veya tarihi kurucularına verilen isimdir. Anadolu şehirlerinden bazılarının ktistesleri hakkında bkz. Pekman 1970.

³ Orta Karadeniz Bölgesi ve özellikle de Amasya ve ilçeleri’nde yapılan yüzey araştırmaları hakkında daha detaylı bilgi için bkz., Araştırma Sonuçları Toplantıları Bildirileri. Özellikle bkz. Özsait 2004: 263 – 274.

⁴ “M.Ö. IV. yüzyıllara gelindiğinde burada bir Pontus krallığı kurulmuş bu krallık daha sonra sınırlarını Paphlagonialıların kıyı ve iç kesimlerine kadar genişletmiştir. Pontus’un küçük bir prenslikten başlayarak Bergama krallığı ile eşitlik iddiasına girecek hatta Roma ile ittifak kurabilecek bir devlet oluşu yüz yıldan fazla süren mücadeleler sonunda gerçekleşmiştir. Pontus devletinin kurucusu Ktistes ünvanlı Mithridates I’in babası bir Pers soylusu olup Propontis üzerindeki Kios şehrinde oturmakta idi. O dönemlerde K. Asya’da hüküm süren Antigonos, Mithridates’in amcasını M.Ö. 302’de öldürünce canını kurtarmak isteyen Mithridates Paphlagonia’da Olgassys dağlarının eteklerindeki Kimiata’ya gelmiş ve buraları ele geçirerek kendisine bir üs

Çalışmamızın başında da belirtmiş olduğumuz gibi Amasya Müzesi'nde sergilenen söz konusu iki buluntunun değerlendirilmesinin nedeni, arkeolojik bulgulara göre 7500 yıl öncesine kadar uzanan bir geçmişe sahip olduğu bilinen Amasya'nın Roma İmparatorluk Dönemi (İ.S. I. – IV. yüzyıllar) din tarihi hakkındaki bilgileri açığa çıkarmak isteğidir. Bunun sonucunda ise - *Neyi biliyoruz? Neyi bilmiyoruz?* - bu iki buluntunun ışığında aşağıda bir şeyler söylemeye çalışacağız. Kısacası bizim burada asıl üzerinde durmak istediğimiz konu, bölgede yaşayan antikçağ halkının Roma dönemi inançları hakkında önemli ipuçları barındıran iki buluntudur.

Söz konusu buluntular -*buluntu yerleri, bulunuş şekilleri ve nicelikleri*- aşağıda açıklanmıştır.

İlk buluntu, Strabon'un '*Khiliokomon Ovası*' (=Binlerce köy ovası) olarak belirttiği bölgede (*Strabon 2000: XII.3.39*) yer alan ve yaşadığımız çağda Amasya iline bağlı, il merkezinden sonra en büyük yerleşim yeri olan Merzifon ilçesinin Aktarla Köyü'nde, 1994 yılında, Amasya Müzesi Müdürlüğüne yapılan arkeolojik kurtarma kazısından çıkarılan 'Aktarla (Nureni) Lahiti'dir (Res.1). Söz konusu lahit, VII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri'nde Arkeolog Ahmet Yüce tarafından yapılan yayında buluntu yeri, bulunuş şekli ve nicelikleri açısından incelenerek şu şekilde değerlendirilmiştir (Yüce 1998: 517 – 528):⁶

"Renkli granit taşından, dikdörtgen şeklinde, semerdam kapaklı, üçgen alınlıklı, akroterli 2 dar 1 uzun yüzü bezeli olan lahitin diğer yüzü sade olarak bırakılmıştır.

***Doğu dar yüzü;** üçgen alınlık içerisinde, vazodan (konthoros) meyve yiyen iki kuş figürü kabartma olarak işlenmiştir. Kapak ile lahit gövdesi, izlere göre bronz bir perçinle bağlanmıştır. Kapağın oturduğu yerden başlayan Grekçe harflerle yazılmış beş satırlık bir kitabesi mevcuttur. Yazıların üzeri kırmızı aşı boyası ile boyanmıştır.*

Yazıtın altında iki yanda payelerin oluşturduğu çerçeve içerisinde yazıtta olduğu gibi, saç dipleri kırmızı boyalı Gorgon figürü, altında girland motif, sol alt köşede; boğayı ağız kısmından yakalayıp parçalamaya çalışan aslan kabartması tasvir edilmiştir. Her iki kenarda paye üzerinde antik vazolardan çıkan sarmaşık ve asma yaprağı motif işlenmiştir.

***Uzun yüz;** Kapakta akroterlerin bulunduğu yüzeyde, defne dalı çelengi içerisinde sola doğru profilden, kıvrıkcık saçlı, kısa sakallı, küpeli, giysili (peplos), muhtemelen mezarın sahibine ait bir erkek büstü kabartma olarak*

yapmıştır. M.Ö. 301'de Antigonos Monophtalmos ve Lysimakhos Seleukos tarafından öldürülünce düşmanlarından kurtulan Mithridates bölgedeki kabileleri de egemenliğine alarak bağımsızlığını ilan etti ve bir devlet kurdu. Kısa zamanda gücünü toplayan Mithridates Amaseia'ya başkent yaptı." Bkz. Işık 2001: 11 – 12.

⁵ Roma dönemi tarihsel süreci konusunda (antik kaynaklar ışığında) bkz., Işık 2001: 12 – 13.

⁶ Lahit, "Amasya ili, Merzifon ilçesi, Aktarla (Nureni) köyü, Bahçealtı (Mezaraltı) mevkiinde, Mehmet ve Mustafa Kılıç'a ait tapunun pafta 13, parsel 108'inde 3.07.1994 günü temel hafriyatı esnasında dozer (beko) kepeğine lahit alınlığının takılması sonucu fark edilmiştir.

tasvir edilmiştir. Arka akroter yüzeyinde ise, istiridye kabuğu motifi içerisinde giysili, saçları ortadan ikiye ayrılmış, yanlardan bukleler halinde ikiye dökülen, cepheden muhtemelen mezarın sahibesine ait bir kadın portresi kabartma olarak işlenmiştir. Lahit gövdesinde çerçeve içerisinde kabartma olarak yapılmış çeşitli mitolojik sahneler yer almaktadır. Her iki yanda payelerden çıkan girland motiflerini omuzlarında taşıyan, karşılıklı yürüyen ve küçük yunusları yiyen, büyük yunus balıkları üzerinde duran Eros figürleri kabartma olarak tasvir edilmiştir. Defne dalından oluşan girland motifinin sarktığı üç noktada birer üzüm salkımı ve bu üzümleri yiyen güvercin (keklik) figürü kabartma olarak verilmiştir. Ayrıca girland motifinin oluşturduğu boşluklarda ve Eros figürlerinin aralarında üç adet Gorgon (Medusa) figürü bulunmaktadır. Diğer dar yüz sade olarak bırakılmıştır.

Lahit batı dar yüzünden yuvarlak bir delikle, kapak ortadan kırılarak ve perçinleri açılarak döneminde soyulmuştur. Hafriyat esnasında lahdin kapağı altı parçaya bölünmüş ancak kabartmalarda ve süslemelerde herhangi bir tahribat yoktur. İçerisinden 1 erkek, 1 kadın ve 2 çocuk iskeleti çıkarılmıştır.

Bilindiği üzere antikçağda genelde varlıklı kişiler, öldükten sonra zengin kabartmalarla süslü lahitler içerisinde gömülüyorlardı. Amasya Müzesi'nde sergilenen bu lahit, antikçağ lahitlerinin genel özelliklerini sergilemesi bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca lahitin doğu dar yüzündeki, kapağın oturduğu yerden başlayan beş satırlık Grekçe yazıt din tarihi çalışan biz araştırmacıların özellikle dikkatini çekmektedir. Çünkü bölge Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi dinler tarihi açısından büyük önem taşıyan ve mezar soyguncularına karşı kullanılan bir engelleme biçimi olan 'mezar yazıtları'na (=Tituli Sepulcrales) ev sahipliği yapmaktadır.

Konunun daha anlaşılır olması için burada lanetleri ve yasaklamaları içeren mezar yazıtları hakkında kısa bir bilgi vermek isterim. Çok sayıda yazıtın birlikte incelendiği epigrafik yayınlarda, yazıtların genellikle konularına göre gruplara ayrıldığı ve her grubun kronolojik bir düzen içinde sunulmasına özen gösterildiği gözlenir. Antikçağlardan günümüze ulaşabilen yazıtları da 'resmi' ve 'özel' olarak iki ana başlık altında incelemek mümkündür. Ancak ben bu bölümde, çalışmanın konusuyla ilgili olmayan yazıtlar hakkında bilgi vererek konuyu dağıtmak istemiyorum. Dolayısıyla araştırdığım konunun 'özel' nitelikli yazıtlar listesine girdiğini belirterek 'Tituli Sepulcrales' başlığıyla mezar yazıtlarındaki lanetleri ve yasaklamaları içeren yazıtlar hakkında kısa bir bilgi vererek lahit üzerindeki yazıtı değerlendirmek istiyorum.

"Epigrafik malzemenin en geniş bölümünü oluşturan mezar yazıtları, ait oldukları devir, bölge ve ölenin sosyal ve ekonomik durumuna göre çok büyük çeşitlilikler gösterirler. Bu yazıtlar içerik bakımından pek zengin sayılmasalar da, temsil ettikleri devir ve bölgenin sosyo-ekonomik yapısı hakkında çok değerli bilgiler verebilirler. Bir mezar yazıtının, lahit (sarcophagus), mezar binası (heroon), silindir (columella), prizma (cippus) veya stel (stele) üzerinde yer alması ihtimalleri vardır. Bu mezar anıtlarının durumu, kuşkusuz, ölen

kimsenin veya yakınlarının sosyal ve ekonomik durumları ile yakından ilişkilidir...”⁷

Birçok yazıt bize, antikçağda mezar soygunculuğunun (τυμβωρυχία), çok yaygın olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Küçükasya’da (=Anadolu) mezarları, mezar hırsızlarının (τυμβωρυχος) yağmasından (αρπαγη) ve tecavüzünden (σκυλλειν) korumak, alışagelmış bir durumdu. Bu tür yağmalar ve saldırılar için caydırıcı nitelikte birçok yöntem de kullanılmış ve uygulanmıştı.

Bu tür durumlar için kullanılan yöntemlerden biri de ‘mezar lanetleri’dir. Bu lanetler ve beddualar, mezar soyguncuları mezara nasıl bir kötülük ve zarar veriyorlarsa, aynı kötülüğün ve zararın sadece kendi başlarına değil aynı zamanda soyunun başına da geleceğine dair bir uyarı niteliğinde, kimliğini açıkça belirttiği mezar sahibinin bizzat kendisi tarafından mezar üstüne yazdırılırdı.

İşte çalışma konumuzdan birini oluşturan ve Merzifon’da ele geçen Aktarla Lahiti’nin doğu dar yüzünde yer alan Grekçe yazıt da böyle bir örnektir.⁸ Her ne kadar mezar yazıtları içerik olarak pek zengin sayılmasalar da dil özelliği, kişi adları ve taş üzerindeki motifler... v.s. incelendiğinde ait olduğu devrin bir aynası olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Satır sayısı beş olan yazıt, burada bir lahit üzerine yer almaktadır (Res.2). Yazıtın taş üzerindeki durumuna uygun olarak kâğıda geçirilmiş orijinal metni ve Türkçesi aşağıdaki gibidir.

ΟΠΡΟCΙΩΝ CEMNΩC KAI[]ΔΙΚΑΙΩC ΔΠΟ ΤΟΥ
ΘΕΟΥ ΑΠΛΑΒΟΙΤΟ ΕΙΔ[]ΚΑΤΑ ΦΘΟΝΟΝ ΠΡΟCΕΛΘΩΝ
ΚΑΤΕΕΗ Η ΕΤΕΡΟΝ ΤΙ CΑΠΡΟΝ[]ΠΟΙΗCΕΙ ΤΟΥΤΩ ΜΗ ΓΗ ΒΑΤΗ
ΜΗ ΘΑΛΑCΣΑ ΠΛΩΤΗ {Μ}[]ΜΗ ΤΕΚΝΩΝ ΟΝΗCΙC
ΜΗ ΓΥΝΑΚΟC Μ[Η ΒΠΟΥ ΤΙΝΟC

“Saygı ve merhamet duygularıyla yaklaşanlar Tanrıdan iyilik gör-sünler; Ancak kötü niyetle yaklaşanlar ve mezarı ele geçirmeye çalışanlar veya başka bir kötülük yapanlar için, bu dünya basılmaz, denizler aşılmaz olsun. Çocuklarının, özellikle de karısının hayrını gör-mesin rızkı azalsın”

⁷ Önemsiz gibi görülmekle birlikte, mezar yazıtları, ait oldukları devrin birer aynası durumundadırlar. Deneyimli bir epigraf, bu yazıtlar aracılığı ile çok değerli sonuçlara varabilir. Örneğin, yazıttaki dil özelliği, kişi adları ve taş üzerindeki motifler incelendiğinde, ölenin veya yakınlarının sosyal ve ekonomik durumları hakkında bazı hükümler vermek mümkün olmaktadır. Mezar yazıtları hakkında ayrıntılı bilgi ve örnekler için bkz. Malay 1987: 20 – 23 ve 61, 66, 68.

⁸ Bu tür lanetle, kişinin ailesinin ve soyunun hedef alınması olasılıkla o dönemde en caydırıcı yöntem olarak görülmüştür.

Bu mezar anıtının durumu, yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi, ölen kimsenin veya yakınlarının sosyal ve ekonomik durumları ile yakından ilişkilidir. Yazıta ve üzerine yazıldığı lahite göre söz konusu mezar kuşkusuz varlıklı bir aileye ait olmalıdır.

Burada kesin olan; üzerindeki tip ve bezemeleri ile lahitin Anadolu'nun çeşitli müzelerinde sergilenen antikçağ lahitlerinin genel özelliklerini tam olarak ortaya koymasındır. Örneğin lahitin ana bezeme alanı olan uzun yüzünde kapakta akroterlerin bulunduğu yüzeyde, defne dalı çelengi içerisinde sola doğru profilden, kıvrıkcık saçlı, kısa sakallı, küpeli, giysili, muhtemelen mezarın sahibine ait bir erkek büstü kabartma olarak tasvir edilmiştir (Res.3). Arka akroter yüzeyinde ise istirdiye kabuğu motifi içerisinde giysili, saçları ortadan ikiye ayrılmış, yanlardan bukleler halinde ikiye dökülen, cepheden muhtemelen mezar sahibinin karısına (mezar sahibesine) ait bir kadın portresi kabartma olarak işlenmiştir (Res.4). Ve lahit gövdesinde çerçeve içerisinde kabartma olarak yapılmış çeşitli mitolojik sahneler de yer almaktadır.

Ayrıca gırland motifinin oluşturduğu boşluklarda ve Eros figürlerinin aralarında üç adet Medusa başı yer almaktadır (Res.5). Bilindiği gibi Medusa mitolojide Gorgo kızlarından biridir (Grimal 1997: 217)⁹ ve yalnızca Medusa ölümlüydü, ötekiler ölümsüzdüler. Genellikle, Gorgo adı, en üstün Gorgo gözüyle bakılan Medusa'ya verilir. Bu üç canavarın başları yılanlarla çevriliydi; yaban domuzlarınınki gibi kocaman dişleri, tunçtan elleri ve uçmalarını sağlayan altın kanatları vardı. Gözleri ateş saçan ve bakışları o kadar içe işlerdi ki, onları gören bir kimse taş kesilirdi. Yalnız ölümlüler için değil, ölümsüzler için de tiksinti ve dehşet kaynağıydılar. Başka bir deyişle Medusa, yılanlardan oluşan saçları, kötülüğü ve korkuyu temsil etmesi ile birçok vazo resimlerinde, plastik sanatlarda ve resim sanatında işlenmiştir. Ve mezar sahibinin huzurunun bozulmaması ayrıca ölüye duyulması gereken saygı inancından kaynaklı olarak mezarı soygunculardan korumak amacıyla, özellikle bakışları ile insanları taşa çevirdiğine inanılan Medusa başı bu lahitte de kötülükleri uzak tutmanın resimsel yolu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç olarak söz konusu yazıtın yorumu ile lahit üzerindeki tip ve bezemeler bir araya getirildiğinde Amasya Müzesi'nde sergilenen buluntunun İ.S. 2. yüzyıl sonu ile İ.S. 3. yüzyıl ilk çeyreğine ait bir mezar olduğu ortaya çıkmaktadır.¹⁰

Peki, mezar soyguncularına karşı bunca önlem alınmasına rağmen söz konusu mezar korunabilmiş midir? Cevap basittir; hayır.

⁹ *Stheno, Euryale ve Medusa* adlarında üç Gorgo vardır. Her üçü de deniz tanrısı Phorkys ile Keto'nun kızlarıdır. Bkz. Grimal 1997: 217.

¹⁰ Taş üzerindeki yazıtın okunmasında ve tamamlanmasında D. H. French, N. Milner, S. Ireland, yorumlarda ise A. Yaylalı ve C. Şimşek yardımcı olmuşlardır. Bkz. Yüce 1998: 520.

Nitekim günümüzde olduğu gibi o dönemde de insanlar gerek yoksul, gerekse günahkâr, inançsız ve ağgözlü olmaları nedeniyle mezar soyma suçunu işlemekten vazgeçmemişlerdir. Dolayısıyla söz konusu mezar da yağmalanmış ve zarar görmüştür.

Çalışmamız kapsamında üzerinde duracağımız ikinci buluntu ise Amasya Merkez ilçeye bağlı Yassıçal beldesinde gün ışığına çıkarılan Zeus Stratios kültüne ait altar'dır (Res.6). Eser, Amasya Valiliği Kültür Yayınları'ndan olan ve Arkeolog Ahmet Yüce tarafından hazırlanan Amasya Müzesi adlı yayında kısaca şu şekilde değerlendirilmiştir: "*Zeus Stratios Kültü Sunak Taşı, Roma Dönemi M.S. II-III. y.y. Yassıçal*" (Yüce 2004: 79).

Bilindiği üzere Yassıçal beldesi, Amasya'nın Taşova ilçesi ile bağlantısını sağlayan karayoluna 7 km ve Amasya'ya da 8 km olmak üzere toplam 15 km uzaklıkta kurulmuş bir kasabadır. Amasya'nın doğusundaki bu kasabada ilk kez 27 Nisan 1900'de Fransız araştırmacı Cumont keşif yapmış, 1901, 1906 ve 1910 yıllarında yayınladığı makalelerinde ise köylüler arasında 'Büyük Evliya Çalı' ve 'Kale' olarak bilinen bölgenin Baş Tanrı Zeus'a ithaf edilen bir kutsal alan olduğunu belirtmişti.¹¹ Daha sonra ise keşfedilen bu alan yerli ve yabancı birçok bilim adamı ve araştırmacının dikkatini çekmiş, hakkında yapılan araştırmalar yayın haline getirilmiştir.¹² Dolayısıyla, gündeme gelen bu kutsal alan Amasya Müze Müdürlüğü'nün girişimleriyle 10.10.1997 tarihinde Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 5138 Sayılı Tescil Kararı ile 'Birinci Dereceden Arkeolojik Sit Alanı' ilan edilerek koruma altına alınmıştır (Özdemir vd. 2007: 89).

Gerçekten Yassıçal'ın (eski ismi Ebimi) üst tarafındaki bir tepede yer alan ören yeri incelenmiş ve burada 'Zeus Stratios'a ait bir kutsal yer lokalize edilmiştir. Buradaki sunağı Cumont şu şekilde anlatır (Şahin 2001: 179): "*Anıtsal yapı ancak dinsel bir yapının olabileceği bir yükseklikte bulunuyordu (yükseliyordu). Ayrıca bu (dinsel işlevli olduğu), anıtın durumundan ve konumundan da anlaşılmalıdır. Zira daire şeklindeki peribolos bir kutsal alanın varlığını göstermektedir. Ortada kalan alan olasılıkla bir tapınağın kalıntıları saklıyor olabilir. Ancak, kare formu ve yaklaşık ölçüleriyle bu anıtın, bir tapınaktan çok, Pergamon Akropolündeki Zeus Soter'e adanmış sunağı anımsatan, bir anıtsal sunak olma olasılığı daha fazladır.*"

Daha sonra French de bölgeyi gezmiş ve özellikle yazıtlar çerçevesinde bölge hakkında ulaştığı önceki bilgileri doğrulayan kesin bulgularını 'Ama-

¹¹ French, "Amasian notes 5: The Temenos of Zeus Stratios at Yassıçal" başlıklı makalesinin giriş kısmında Cumont ile ilgili bu bilgileri vermektedir; bkz. French 1996b: 75.

¹² W. Hirsfield, E. Olshausen ve J. Billerd bölgeyi gezmiş ve yazıtlar çerçevesinde bu antik yerleşim yerinin Baş Tanrı Zeus Stratios'a ithaf edilen kutsal bir alan olduğu tespitini yapmışlardır. Daha sonra D.H. French tarafından daha detaylı bir inceleme yapılarak bölgenin planı çıkarılmış, bölgede bulunan yazıtlar okunarak, bölge hakkında önceki bilgileri doğrulayan kesin bulgulara ulaşılmıştır (D.H. French, 1986, Recent Epigraphic Research in Pontos, *EA* 8: 71 – 73). French daha sonra bölge ile ilgili çalışmalarını 'Amasian Notes' başlığı altında bir dizi olarak yayınlamıştır.

seia Notes' başlığı altında kaleme aldığı makale dizilerinde bizlerle paylaşmıştır. Söz konusu makale dizilerinden 4.diziye oluşturan ve 'Amasia Notes 4. Cults and Divinities: The Epigraphic Evidence' başlığını taşıyan çalışmadan burada kısaca söz etmek isterim. Bu makalede French (1996a: 87 – 98), Amasya'da bulunan ve bir kült ya da tanrı adı içeren tüm yazıtların bir listesini vermektedir (bunlardan bazıları henüz yayımsızdır). Iuppiter Optimus Maximus Augustus; Fortuna Augustorum; Artemis; Apollon ve Leto; Demeter ve Kore; doludan koruyucu Aither; Zeus: Zeus Bobeomenos, Zeus Disabeites, Zeus Epikarpis, Zeus Sarapis, **Zeus Stratios**, Zeus Omanes; Herakles; Theos: Theos Epeikouos (duaları işiten?), Miloksenos Theos Epekoos (duaları işiten), Theos Hysistos; Meter Theon; Nymphai; Pylon; Musa.

1996 yılında D.H. French'in yapmış olduğu bu yayından da anlaşılacağı üzere Amaseia'ya atfedilen ve kentin yayılma alanında ele geçen epigrafik ve arkeolojik buluntular üzerinde birçok tanrının adı geçmekte ve görüldüğü üzere bunlar arasında çalışmamızın konusunu oluşturan Zeus Stratios'tan da söz edilmektedir.

Açıkça söylemek gerekirse, ben bu bölümde çalışmanın konusuyla ilgili olmayan diğer tanrılar hakkında bilgi vererek konuyu dağıtmak istemiyorum. Dolayısıyla burada yukarıda da açıklamış olduğumuz üzere yalnızca değerlendirmesini yapmaya çalıştığımız altarın tanıklığında Zeus'un kentteki Stratios kültüründen kısaca bahsetmek istiyorum. Böylece Amaseia kent halkının Roma İmparatorluk Dönemi din tarihine ilişkin önemli bir bilgiye de ulaşmış olabileceğimizi düşünüyorum.

Konumuza dönersek, elimizdeki arkeolojik verilere ve bizden önce yapılan çeşitli yayınlara dayanarak Zeus Stratios'un Pontos bölgesinde Amaseia (=Amasya) kentinin en önemli kültürlerinden biri olduğunu iddia edebiliriz. Nitekim söz konusu kültürün kent için ne kadar önemli olduğunu Ege Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Nuran Şahin, 2001 yılında yayınladığı kitabında¹³ şu şekilde yazıya dökmüştür.

“...
”

Pontus bölgesindeki Zeus Stratios (Orduların Tanrısı) kültürü Pontus kraları tarafından kurulmuştur. Bu kültürün kurulma nedeni olarak, Pontus hanedanının yeni başkentleri Amasia'da, ordularının başarılı olmasını sağlayan ve onları koruyan Zeus Stratios onuruna, bu askeri kültürü kurmuş olabilecekleri ileri sürülmüştür... Zeus Stratios'a adanmış olan bu sunağın, Amasia'nın din-

¹³ Zeus, bugüne değin bir Hellen Tanrısı olarak gösterilmiş olmasına karşın, kökeni tartışmaları olan bir tanrıdır. Mitoloji yapıtlarında, tanrının Anadolu'daki kimlikleri ve toplumdaki yeri genellikle göz ardı edilmiştir. Bu nedenle Prof. Dr. Nuran Şahin, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü tarafından 2001 yılında yayınlanan 'Zeus'un Anadolu Kültürleri' isimli kitabında, Zeus'un Anadolu'daki varlığını, farklı epithetler altındaki yoğun tapımını, kültürlerini ve tanrının Anadolu kimliğini irdeleyerek daha iyi tanıtılabilmeyi amaçlamıştır. Açıkça söylemek gerekirse, Şahin'in uzun soluklu bir çalışma süreci sonunda ne çok iş yapmış olduğu beni çok etkiledi. Dolayısıyla söz konusu bu çalışmada eserinden yararlandığım Sayın Prof. Dr. Nuran Şahin'e özellikle çok teşekkür ederim.

sel takviminde yer alan büyük bir bayram kutlaması için (olasılıkla da kentin koruyucu tanrısı Zeus Stratios adına kutlanan yıllık bayramlar) ya da kentin büyük bir tarihsel olayının anısına yaptırılmış olabileceği ileri sürülmüştür. İ.Ö. 81. yılında Mithridates tarafından Zeus için yaptırılmış olan bu sunak, Amasia'nın Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri üzerinde farklı betimlerle birlikte görülür. Bazen, iki tarafında kutsal ağacın yer aldığı, kare planlı iki katlı ve alevli olarak, ya da sunağın üzerinde, ağzında bir çelenk taşıyan kanatları açık bir kartal ve pençelerinin altında bir boğa ile, veya sunağın üzerinde yine, kanatları açık kartal ve en üstte ise, bir quadriga içinde bir elinde meşale, diğerinde ise kamçı tutar şekilde Helios'un yer aldığı betimlerle görülür. Ancak tüm betimlerde sunağın sol tarafında kutsal ağaç yer almaktadır. Sikkeler üzerinde yer alan bu ateş altarnının olasılıkla, Yassıçal'daki kutsal alanda (Mithridates Eupator tarafından?) düzenlenen kurban törenlerini gösterdiği ileri sürülmüştür. Amasia sınırları içinde yer alan yerleşimlerin (köylerin) temsilcilerinin Zeus Stratios kutsal alanında bir araya gelerek kutlamalar yaptıkları ileri sürülmüştür. Amasia yakınlarında Zeus Stratios'a adanmış iki kültün varlığı yazıtlar kanalıyla da saptanmıştır. Bunlardan biri, Ebemi'deki (Yassıçal), diğeri ise, Amasia'nın, batısında, bugünkü Gel-giraz ovasında olup, burada tanrının bu kültüne adanmış bir sunak bulunmaktadır. Ayrıca parçalar halinde ele geçirilmiş olan sütun başlıkları ve tamburlar burada bir tapınağın varlığını ortaya koymaktadır. Yine bu bölgede, Amasia yakınındaki Çahca'da bulunmuş olan bir sunak Tanrı Zeus Stratios'a adanmıştır.”(Şahin 2001: 179 – 180).

Görünen odur ki, Amasya Müzesi'nde sergilenen Zeus Stratios kültü sunak taşı ile antik dünyanın Pagan inancının Baş Tanrısı Zeus'a ithaf edilen kutsal alan hakkındaki yerli ve yabancı birçok bilim adamının yaptıkları araştırmalar incelendiğinde, Tanrı Zeus'un Anadolu'daki varlığı ve Amaseia'daki Stratios epitheti altında yoğun tapınım gördüğü çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

Bu durumda demek ki Amaseia halkı, yarattığı tanrısına tarihin hemen her döneminde –Pontos Krallığı'ndan Roma İmparatorluk Dönemi'ne kadar kendi çıkar ve istemlerine uygun kimlik ve işlevini korumanın en güzel örneğini Zeus Stratios kültüründe bizlere göstermiştir. Kısacası, tanrı zamansal olarak kimlik ve işlev değişkenliği göstermemiştir. Başka bir deyişle, Tanrı Zeus, Amaseia bölgesinde 'Orduların Tanrısı' anlamına gelen 'Stratios' epitheti altında askeri bir kült olarak işlevini hem Pontus Krallığı'nda hem de Roma İmparatorluğu'nda yoğun bir şekilde sürdürmüştür.

Sonuç olarak Baş Tanrı Zeus, Stratios epitheti ile savaşçı işlevi altında 'Orduların Kurtarıcı Tanrısı' kimliğiyle tapım görmüştür.

Biz buraya kadar olan kısımda Merzifon ilçesi Aktarla köyü ve Merkez ilçe Yassıçal kasabasında yapılan yüzey araştırmaları sonucu çıkarılarak Amasya Müzesi'ne getirilen ve sergilenen iki buluntuyu Amasya kentinin Roma İmparatorluk Dönemi din tarihi açısından değerlendirmeye çalıştık.

Şimdi, bütün bu bilgilerin ışığında genel bir değerlendirme yapacak olursak şunları söyleyebiliriz:

1-Amaseia, Karadeniz Bölgesi'nin Orta kesiminde Iris Irmağı'nın (Yeşilirmak) aktığı geniş ve derin bir vadide kurulmuştur.

2-Kentin ktitesi yani kurucusu Tanrı Hermes'tir.

3-Kent ve çevresinde sürdürülen kazılar sonucu ilk yerleşmeler İ.Ö. 5500 yıllarında Kalkolitik Çağ ile başlamıştır.

4-Yaklaşık 7500 yıl öncesine kadar uzanan bir geçmişe sahip olan Amaseia bereketli toprakları ile Hititlerden Perslere, Romalılardan Osmanlılara kadar çok farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır.

5-Bir zamanlar Hitit kentlerinden (Hakmış) biri olan kent, daha sonra kralların sahip olduğu bir kent olmuş.

6-İ.Ö. IV. yüzyıllara gelindiğinde burada bir Pontus Krallığı kurulmuş ve Mithridates, Amaseia'yı başkent yapmıştır.

7-İ.Ö. 64'te kent, Mithridates'in Nikopolis yakınlarında yenilmesi sonucunda Pompeius tarafından bir eyalet haline getirildi (Pontus ve Bithynia eyaletleri birleştirildi).

8- Amasya ismi ilk kez yazılı olarak Hellenistik Dönem'de Pontus şehir sikkeleri üzerinde görülmektedir: İ.Ö. II. yüzyılın son çeyreğinde Amasya kenti adına Mithridates zamanında sikke basılmış ve üzerinde AMASEIA - AMAΣΣIA yazıları okunmaktadır.

9-Roma Dönemi'nde de sikke basan Amasya, bu ismini korudu. AMACIA ya da AMACEIAC olarak Roma İmparatoru Tiberius (İ.S. 14 - 37), Domitianus (İ.S. 81 - 96), Traianus (İ.S. 98 - 117), Hadrianus (İ.S. 117 - 138), Antoninus Pius (İ.S. 138 - 161), Marcus Aurelius (İ.S. 161 - 180), Commodus (İ.S. 180 - 193), Septimius Severus (İ.S. 193 - 211), Caracalla (İ.S. 211 - 217) ve Severus Alexandrus (İ.S. 222 - 235) dönemlerinde de Amaseia adına sikke basılmıştır.

10-Merzifon ilçesinin Aktarla Köyü'nde çıkarılan ve Amasya Müzesi'nde sergilenen lahit, antikçağ lahitlerinin genel özelliklerini sergilemesi bakımından oldukça önemlidir.

11-Söz konusu lahit; tip, yazıt, portreler, bezeme ve diğer buluntular ışığında İ.S. II. yüzyıl sonu ile III. yüzyıl ilk çeyreğine tarihlendirilmektedir.

12-Ayrıca lahit üzerindeki Grekçe yazıt, temsil ettiği devir ve bölgedeki mezar soyguncularına karşı kullanılan bir engelleme biçimini sergilemesi açısından da özellikle biz din tarihi çalışanların dikkatini çekmektedir.

13-Mezar anıtının durumu ve üzerine yazılan beş satırlık Grekçe yazıtın verdiği bilgiler ışığında ölen kimsenin ve yakınlarının ekonomik durumlarının iyi olduğu anlaşılmaktadır.

14-Mezar soyguncularına karşı çok etkili bir önlem alınmış olmasına karşın ne yazık ki söz konusu mezar yağmalanmaktan kurtulamamıştır.

15-Yine Amasya ili Merkez ilçesinde yapılan arkeolojik kurtarma kazıları sonucunda gün ışığına çıkarılan Zeus Stratios kutsal alanına ait

altarın sunduğu bilgiler ışığında kentlin antikçağ din tarihi ile ilgili başka önemli bir bilgiye de ulaşılmıştır.

16- Söz konusu altar ve diğer kült buluntuları, bugüne kadar Grek tanrısı olarak gösterilen Zeus'un kentsel anlamda Amasya'da dolayısıyla da Pontus bölgesinde ve Anadolu'da da tapınım gördüğünü kanıtlamaktadır.

17-Antik dünyanın Pagan inancının Baş Tanrısı Zeus'a bu bölgede Pontus kralları tarafından 'Orduların Tanrısı' anlamına gelen 'Stratios' epitheti altında bir kült kurulmuştur.

18-Ordularının başarılı olmasını sağlayan ve onları koruyan Zeus Stratios onuruna Pontus hanedanlığı tarafından kurulmuş olan askeri kült, Roma İmparatorluk Dönemi'nde de önemini korumuş ve aynı yoğunlukta uygulanmaya devam etmiştir. Başka bir deyişle, Zeus'un bu kült örneğinden de anlaşılacağı üzere Amaseia halkı antikçağ dinsel yaşamında çeşitli dinsel inanç ve pratikleri birlikte yaşar ve benimserken öte yandan tanrının uygun kimlik ve işlevini de koruyabilmiştir.

Sonuç olarak, din hayatı içine giren konular geniş bir yelpazeye sahip olmakla birlikte, Amasya Müzesi'nde sergilenen söz konusu iki buluntu ışığında kentlin Roma İmparatorluk Dönemi dinsel yaşantısı hakkında şu bilgilere ulaşılmıştır:

Merzifon ilçesi'nden çıkarılan Roma Dönemi'ne ait yüksek kabartma mezar lahiti ışığında, günümüzde olduğu gibi antik dönemde de mezar sahibinin ölümünden sonra, huzurunun bozulmaması ve kalıcılığının simgesi olan mezarının yok olmaması adına bir tür önlem aldığı ve bir ölçüde rahatladığı görülmektedir.

Zeus Stratios adına inşa edilen tapınağa ait altar ise Zeus'un Anadolu Tanrısı kimliğinde Stratios epithetiyle orduları kurtaran tanrı kimliğinde tapınım gördüğünü göstermektedir.

KAYNAKÇA

COOK A.B., (1940), *Zeus: A Study In Ancient Religion I-III. Zeus God of the Dark Sky*, Cambridge: Cambridge at the University.

DİNÇOL A. -J. Yakar (1982), "Nerik Şehri'nin Yeri Hakkında", *Belleten*, XXXVIII (152): 563 – 582.

FRENCH, D.H., (1990), "Amasian notes", *Epigraphica Anatolica: Zeitschrift für Epigraphik und historische Geographie Anatoliens*, XV: 135 – 138.

FRENCH, D.H., (1996a), "Amasian Notes 4: Cults and Divinities: The Epigraphic Evidence", *Epigraphica Anatolica: Zeitschrift für Epigraphik und historische Geographie Anatoliens*, XXVI: 87 – 96.

FRENCH, D.H., (1996b), "Amasian Notes 5: The Temenos of Zeus Stratios at Yassıçal", *Epigraphica Anatolica: Zeitschrift für Epigraphik und historische Geographie Anatoliens*, XXVII: 75 – 92.

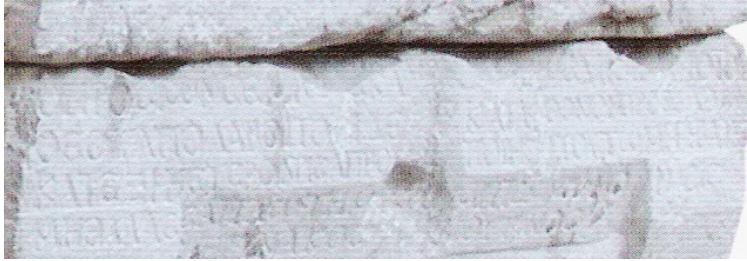
GRIMAL, P., (1997), *Mitoloji Sözlüğü: Yunan ve Roma*, İstanbul: Sosyal Yayınlar.

- HEAD, B.v., (1911), *Historia Numorum: A Manual of Greek Numismatics*, Oxford: Clarendon Pres.
- İŞİK, A., (2001), *Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- MALAY, H., (1987), *Epigrafi (Yazıbilim)*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- ÖZDEMİR, C., vd. (2007), *Amasya Kültür Envanteri*, Amasya: Amasya Valiliği Yayınları.
- ÖZSAİT, M., (2004), "2003 Yılı Amasya, Samsun ve Ordu İlleri Yüzey Araştırmaları", *22.Araştırma Sonuçları Toplantısı*, cilt 2 : 263 – 274.
- ÖZSAİT, M., - N. Özsait (2002), "Amasya –Merzifon Araştırmaları", *Anadolu Araştırmaları*, cilt XVI : 527 – 552.
- PEKMAN, A., (1970), *Eskiçağ'da Bazı Anadolu Şehirlerinin Tanrı ve Kahraman Ktistesleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- STRABON, (2000), *Geographika = Antik Anadolu Coğrafyası (Kitap: XII – XIII - XIV)*, (çeviren: Adnan Pekman), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- ŞAHİN, N., (2001), *Zeus'un Anadolu Kültleri*, İstanbul: Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- YÜCE, A., (1998), "Merzifon Aktarla (Nureni) Lahiti Kurtarma Kazısı", *VIII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*: 517 – 528.
- YÜCE, A., (2004), *Amasya Müzesi*, Amasya: T.C. Amasya Valiliği Kültür Yayınları.

RESİMLER•

Res.1: Aktarla Lahdi

Res.2: Lahdin doğu dar yüzündeki yazıt

• Resimler T.C. Amasya Valiliği Kültür Yayınları başlığı altında yayınlanan 6 numaralı Amasya Müzesi isimli eserden alınmıştır.

Res.3: Lahdin kapak akroterinde yer alan erkek portresi

Res.4: Lahdin kapak akroterinde yer alan kadın portresi

Res.5: Eros ve Medusa figürleri

Res.6: Zeus Stratios kutsal alanına ait altar